

ВЛАДНІ ЕЛІТИ ЯК ГОЛОВНІ РУШІЙНІ СИЛИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

А.А. Зоткин. «Львы» и «лисы» украинской политики. — К.: Наукова думка, 2010. — 344 с.

Головну роль у формуванні правил соціальної взаємодії, упорядкуванні суспільних процесів, визначенні векторів розвитку громади в часи інституціональних криз відіграють еліти. І в цьому, насамперед, актуальність дослідження їхніх груп в українському просторі, здійсненого в монографії А.О. Зоткіна. Виходячи з того, що наше суспільство перебуває у стані затяжного транзиту від радянської системи до нової, контури якої ще не досить чітко окреслені, еліту (і передовсім владну) дійсно можна представляти як головного суб'єкта соціальних взаємовідносин, що своїми вчинками визначатиме, якою стане країна.

Але чи достатньо лише теорії еліт для пояснення соціальних процесів у сучасній Україні? Звичайно ж, без комплексного підходу розуміння суспільства неможливе. Наприклад, згідно з теорією соціології управління, позиція та дії суб'єкта управління визначальні в процесі керівництва. Проте в жодному разі не можна обійтись без урахування позиції та дій об'єкта управління, оскільки без виконання наказів владні відносини припиняються. Суб'єкт влади формує організацію та систему зв'язків, відповідно до цілей і завдань. Однак цей процес відбувається, по-перше, на основі норм

і правил соціального утворення, по-друге, його постійно корегує реакція об'єкта на систему «влада–підпорядкування». Тобто без одночасного врахування позиції та реальних дій суб'єкта й об'єкта влади навряд чи можна осмислити владні відносини як цілісне соціальне явище, адже поняття «еліта» і «маси» нерозривні.

У книжці А.О. Зоткіна здійснено теоретико-методологічний аналіз становлення і функціонування владних еліт України в пострадянський період. Це дає можливість сформулювати думку про сучасний стан суб'єкта владних відносин і фактори, що спричинили саме таку його конфігурацію. Автор порушує питання про те, хто нами керує, акцентуючи його важливість. Однак він виходить не з позицій обізнаності про персональний склад і фактологію державного управління, інформацію про які надають ЗМІ. І не з позицій політологічних теорій, що пояснюють феномен еліти переважно в межах політичного організму. Дослідник розглядає еліту як складник суспільства, щільно пов'язаний з його інститутами, тобто її проаналізовано через інституціональну призму, завдяки чому досліджено механіку змін у ній.

Головна ідея полягає в тому, що еліти залежні від масштабних суспільних перетво-

рень і змін у соціальних інститутах. Таке тлумачення змін еліти як соціальної групи видається головним теоретичним стрижнем роботи А.О. Зоткіна. Воно знаходить відображення не тільки в теоретичних положеннях про залежність полярних механізмів відтворення еліт (циркуляція і репродукція) або в тенденції збереження елітної структури, але і в емпіричній частині монографії, де розглянуто становлення владних еліт у регіонах України. При цьому варто зауважити, що дослідник, трактуючи еліту в межах такої механістичної моделі (яка, безумовно, має сенс і логіку), залишає за нею досить обмежену роль функціонального апарату (або, як пише він сам, функціонального «наповнювача»). Позиція, за якої еліти ставлять у цілковиту залежність від соціальних інститутів, призводить, очевидно, до слабкого врахування суб'єктивних чинників у процесах елітоутворення, для дослідження якого були б корисними соціально-психологічні підходи. Адже саме «людський чинник» має помітний прояв у процесах елітоутворення під час трансформації соціальних систем. Утім у цьому контексті інституціональний підхід, за допомогою якого А.О. Зоткін теоретично витлумачив процеси елітогенезису, не викликає заперечень. Він аргументовано пояснює соціальну дійсність і зміни в ній, своєрідно їх розглядаючи.

Автор зробив ретельний огляд соціологічної літератури в межах теорії еліт – від трактату італійського мислителя і політичного діяча Н. Маккіавеллі та праць засновників теорії еліт Г. Моски, В. Парето, Р. Міхельса до творів сучасних дослідників-елітологів. Спираючись на широке коло студій, А.О. Зоткін докладно розкрив зміст основних шкіл теорії еліт. Але головний акцент він робить, як уже зазначено, на інституційному підході, у межах якого виокремлюються роботи з соціології політики М. Вебера і ліволіберальна школа, започат-

кована відомою працею Ч.Р. Міллса «Владна еліта». Аналіз теоретичної бази елітології має продовження у другій главі, де розглянуто дослідження регіональних еліт у американській, європейській, російській, українській соціології. Слід зазначити, що, на відміну від західної та російської, надбання вітчизняної елітологічної думки проаналізовано у вельми скромному масштабі. Проте це навряд чи можна вважати суттєвим недоліком монографії, оскільки владні еліти в Україні ставали об'єктом вивчення значно рідше, ніж у США, Європі, Росії. Крім того, книгу А.О. Зоткіна можна розширити в теоретичній частині, залучивши результати досліджень регіоналізму і регіональних еліт фахівців з політології, історії, соціальної філософії, правознавства, психології. Проте автор у вступі зазначає, що перебуватиме в межах соціологічної науки, на що він, безумовно, має право.

У цілому книга залишає позитивне враження цілісністю і системністю підходу. Теоретичні підсумки знаходять відображення в емпіричній частині. Оперуючи конкретними показниками соціологічних опитувань, статистичними даними, біографічними фактами, автор не відривається від теоретичного базису, постійно відсилаючи читача до того чи іншого абстрактного конструкту. Перш ніж перейти безпосередньо до становлення українських регіональних еліт, А.О. Зоткін зробив огляд думок щодо структурування політичного простору України, і це видається логічним вступом до дослідження суб'єктів політичного процесу в регіонах. У другому підрозділі третьої глави висвітлено етапи становлення місцевих владних еліт. Для обґрунтування своєї розбивки регіональних політичних процесів у часі автор використав статистичну базу даних, на основі якої ретельно проаналізував зміни влади в усіх адміністративно-територіальних одиницях протягом 1991–2009 рр.

Регіональні еліти проаналізовано з позицій не тільки кадрової мобільності, а й соціальних капіталів. Автор дійшов висновку, що в Україні встановлено модель, коли регіональні еліти боролися за владу в центрі, притому в кожній групі був свій набір соціальних капіталів, що мав попит у різні періоди незалежності. У тій самій главі детально розібрано діяльність центральних владних еліт у парламенті впродовж 2002–2007 рр. Слід зазначити, що українські соціологи ще не вивчають владні еліти методом аналізу прийняття рішень (або, як прийнято називати в західній соціологічній науці, десизійним). Утім концентрація лише на прийнятті рішень у парламенті і залишення за межами студії інших гілок і рівнів влади справляє враження певної «відірваності» цього фрагменту від загальної канви монографії. Хоча, урахувавши технологічну складність десизійного підходу, треба віддати належне авторові за його появу в соціологічному обігу.

Четверта глава присвячена становленню владних еліт у Кримській автономії. Дослідження виконано на солідній фактологічній базі й досить системно і ґрунтовно описує свій об'єкт. Запропоновано багатогранний аналіз політичних процесів в Автономній Республіці Крим з 1991 р., які, власне, і визначали характер і склад тамтешньої владної еліти. Тут автор послідовно дотримується інституційного підходу, доводячи залежність елітних груп від соціальних інститутів. Теоретичні висновки ґрунтуються на широкій емпіричній базі, на основі якої читач ознайомлюється і з результатами біографічного розгляду членів кримської еліти протягом 1994–2010 рр., і з ретельно зібраним фактажем змін політичних інститутів автономії та, відповідно, поведінки кримських політиків і представників виконавчої влади. Цей аналіз підкріплено опитуванням республіканської політичної еліти, що робить студію ціліснішою. Учений

цілеспрямовано вилучив з розділу дослідження кримськотатарської еліти. Безумовно, цей напрям, як зазначає у книжці сам А.О. Зоткін, заслуговує окремої студії. Проте залучення цієї проблематики до монографії дещо розмило б її текст.

П'ята глава пропонує матеріали, що стосуються стилю життя українських еліт. Вона може викликати критичні зауваження з боку академічної науки. Проте автор проводить тут теоретичний стрижень елітології. «Замикання» від решти соціуму і самовідтворення закономірні для будь-якої елітної групи. І відбувається це через формування соціальних бар'єрів і відповідної системи фільтрів. Такі теоретичні побудови А.О. Зоткін проектує на українське суспільство і робить висновок про остаточну кристалізацію основного складу керівної еліти і, відповідно, закріплення соціальної структури в нинішній конфігурації.

Загалом можна сказати, що ми маємо актуальну монографію з дослідженням процесів становлення владних еліт в Україні, проблематика яких недостатньо поширена в соціологічному просторі. Книга не позбавлена недоліків. Серед них – домінування інституційного підходу до розгляду еліт, обмежений аналіз центральних еліт, що створює диспропорцію в бік регіональних. Проте, урахувавши складність теми, слід сказати, що книгу вирізняє новаторське використання сучасних методик, усебічне дослідження регіональної еліти на прикладі Автономної Республіки Крим, цілісне і системне бачення соціально-політичних процесів в українському суспільстві. На підставі цього можемо сподіватись на появу нових цікавих досліджень від автора монографії «Леви» і «лиси» української політики».

А. РУЧКА,
доктор філософських наук,
головний науковий співробітник
Інституту соціології НАН України